

КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ім. М.П.ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

ХРИСТИЧ Ніна Сергіївна

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОГО
ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС
У СІЛЬСЬКІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

ІЗ.00.01 - теорія та історія педагогіки

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ-1993

710 20. 110

Робота виконана у Київському державному педагогічному інституті ім. М.П.Драгоманова.

Наукові керівники: доктор педагогічних наук, професор
КОБЗАР Б.С.;
кандидат педагогічних наук, доцент
ПОТАПЕНКО О.І.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
КОВАЛЬ Л.Г.;
кандидат педагогічних наук, старший
науковий співробітник ЗВЕРЕВА І.Д.

Провідна установа: **НІЖИНСЬКИЙ** педагогічний інститут.

Захист відбудеться "21" жовтня 1993 р. о 15.00 годині на засіданні спеціалізованої ради К ІІЗ.01.02 по присудженню вченого ступеня кандидата педагогічних наук в Київському державному педагогічному інституті ім. М.П.Драгоманова за адресою: 252030, м.Київ-30, вул.Пирогова,9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського державного педагогічного інституту ім. М.П.Драгоманова.

Автореферат розіслано "17" вересня 1993 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

Маз

Л.Г.ПОДОЛЯК

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00802722 (L)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми. Істотні зміни, що відбуваються в суспільному житті суверенної України, змушують по-новому розглядати завдання інтелектуального і морального розвитку особистості. В зв'язку з цим особливе значення має проблема інтернаціонального виховання молоді, оскільки сучасні міжнародні відносини набувають нового характеру. Інтернаціональне виховання особистості повинно здійснюватися в гармонії із національними і загальносвітовими цінностями.

Науково обгрунтований підхід до міжнародних проблем з метою їх позитивного розв'язання сприятиме розвитку міжнародних відносин, усуненню того, що суперечить гуманним принципам розвитку суспільства, формуванню інтернаціоналістських якостей особистості. До таких якостей належать національна гордість, людяність, гідність, любов до Вітчизни, повага до людей, незалежно від їх національності. Ці якості формуються протягом життя і можуть розвиватися в різних, іноді в протилежних напрямках. Вони можуть або сприяти розвитку і утвердженню гуманних відносин між людьми, або деформувати особистість, зумовлювати прояви національного егоїзму і національної виключеності, людяноненависництва, зневажливого ставлення до представників інших національностей.

В нових соціально-політичних умовах розвитку незалежної України значення інтернаціонального виховання зростає і потребує нової орієнтації. Орієнтувати слід на те, щоб вже в первинному соціальному досвіді, набутого ще в сім'ї і школі, національні та інтернаціональні цінності органічно поєднувалися, виступали в неперушній єдності, але без національного нігілізму і національної відокремленості.

Проблему виховання інтернаціональних відносин, вивчення су-

ті інтернаціоналізму, умов і механізмів його розвитку розглядали учені-філософи, психологи, педагоги, історики, етнографи, юристи: А.Г.Агаєв, Г.М.Андрєєва, Е.А.Баграмов, В.М.Гончаров, І.С.Кон, Л.В.Метелиця, В.Ф.Фарфоровський, З.К.Шнекендорф та ін.

Особливості інтернаціонального виховання в сучасній сільській школі розглядаються в працях М.Ю.Гільденкова, С.М.Дмитрієва, П.А.Жильцова, М.Ю.Кир'янова, М.Е.Мойсеєва, В.О.Сухомлинського та ін.

Цінний матеріал містять праці М.А.Асіпової, К.М.Бузарова, Д.К.Грунтіє, М.С.Ісмаєва, С.О.Коган, Е.І.Маматказінової, А.Ф.Фаткулінової, І.І.Шкурко, С.І.Ямалової та ін. В них науково обгрунтовано шляхи підвищення ефективності інтернаціонального і патріотичного виховання, причому враховуються умови і особливості розвитку, взаємодія і взаємозумовленість факторів національного і соціального середовища.

Важливе значення для розробки основних підходів до організації інтернаціонального виховання і методики дослідно-експериментальної роботи мають дисертаційні дослідження Д.М.Вєприняка, О.М.Галашникової, Л.П.Герасименко, І.Д.Зверєвої, Л.В.Соколової, І.І.Ульяєва, Б.І.Урбісїнова. Вони присвячені проблемам підвищення ефективності інтернаціонального виховання учнів на ідеях і традиціях патріотизму, інтернаціоналізму і дружби народів.

Великий інтерес становлять праці В.С.Заслуженюка, В.С.Лемєра, М.О.Тєрєнтїєва та ін. У них висвітлюється якісно новий підхід до розробки питань інтернаціонального виховання учнів, спостерігається прагнення вивчити умови найбільш ефективного педагогічного впливу на особистість учня, виявити критерії ефективності цього впливу.

Аналіз філософської і педагогічної літератури, ознайомлення з досвідом роботи сільської школи й умовами життя на селі дають

зможу виділити такі особливості функціонування школи в сільській місцевості: нечисленність населення, малокомплектність шкіл, наближеність до природи, сприятливі умови для відродження національної культури, традицій, обрядів, значний виховний вплив на учнів не лише з боку педагогічного колективу та батьків, а й з боку односельців. Ці та інші особливості суттєво впливають на хід інтернаціонального виховання сільських школярів, створюють певні позитивні або негативні умови для формування інтернаціоналістських почуттів, переконань та поглядів учнів.

Так, постійне спілкування сільських школярів з природою є важливим засобом здобуття ними глибоких знань з предметів природничого циклу і народного календаря, формування в них наукового світогляду, відповідального ставлення до навколишнього екологічного середовища; виховання естетичних якостей, усвідомлення себе особистістю і частиною величезного світу.

Певний вплив на характер інтернаціонального виховання підлітків справляє і нечисленність мешканців сільських населених пунктів. З одного боку, це дає змогу вчителям добре ознайомитись з сім'ями учнів, дізнатися про сильні і слабкі сторони сімейного виховання, міжсімейного спілкування і т.ін., проте з іншого боку, нечисленність населення веде до малокомплектності шкіл, внаслідок чого виникають певні труднощі в навчально-виховному процесі.

Недостатня вивченість можливостей і засобів формування інтернаціоналістських якостей молоді, слабка науково-теоретична і практична розробка проблеми дали підставу визначити тему дослідження: "Педагогічні умови інтернаціонального виховання учнів у позаручний час у сільській загальноосвітній школі".

Об'єкт дослідження: інтернаціональне виховання учнів сільської загальноосвітньої школи.

П р е д м е т дослідження: педагогічні умови інтернаціонального виховання учнів в позаурочний час у сільській загальноосвітній школі.

М е т а дослідження: визначити і науково обгрунтувати педагогічні умови, що оприяють підвищенню якості інтернаціонального виховання підлітків сільських загальноосвітніх шкіл.

Г і п о т е з а дослідження: в сучасних умовах інтернаціональне виховання поліпшиться, якщо будуть створені необхідні педагогічні умови для розвитку інтернаціоналізму як якості особистості підлітків при поєднанні загальнолюдських і національних цінностей та врахуванні народних культурно-історичних традицій у позаурочній виховній діяльності з підлітками, забезпеченні розгортання нових форм спілкування підлітків і їх активній підготовці до засвоєння соціального досвіду.

У відповідності з метов та гіпотезов ставлялися такі з а в д а н н я дослідження:

- виявити специфічні фактори, що визначають формування інтернаціоналістських якостей учнів з урахуванням специфіки сільської школи;
- визначити педагогічні умови, що позитивно впливають на інтернаціональне виховання підлітків та їх інтелектуальний і моральний розвиток;
- розробити практичні рекомендації щодо підвищення рівня інтернаціональної вихованості учнів сільських загальноосвітніх шкіл.

М е т о д о л о г і ч н у основу дисертаційного дослідження становить діалектико-матеріалістичне положення про єдність національного та інтернаціонального в формуванні людини як особистості, її конкретно-історичний характер і діяльнісну основу.

Для перевірки висунутої гіпотези і вирішення поставлених зав-

дань використовувався комплекс методів дослідження, відповідно його етапам: метод анкетування, бесіди /з керівниками шкіл, вчителями, вихователями, учнями/; метод спостереження, самооцінки; аналіз шкільної документації і творчих робіт учнів; ранжування особистісних якостей підлітків; констатуючий та формуючий педагогічний експеримент; математична обробка експериментальних даних.

В і р о г і д н і с т ь одержаних результатів і основних висновків дисертації забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних позицій; застосуванням комплексу методів, адекватних меті і завданням дослідження; кількісним і якісним аналізом одержаних матеріалів; широкою апробацією в процесі втілення основних висновків і результатів дослідження в практику роботи сільських шкіл.

Б а з а дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі загальноосвітніх сільських шкіл Київської, Кіровоградської, Одеської, Полтавської, Черкаської, Чернігівської та інших областей України.

Дослідження здійснювалося за етапами протягом 1988-1993 рр.

Н а у к о в а н о в и з н а :

- поняття "інтернаціональної вихованості" сільських школярів розкрито в контексті національної та загальноосвітньої культури з урахуванням тенденцій зростання національної самосвідомості і характеризується наявністю в учнів таких якостей як людяність, гідність, товариськість, любов до Вітчизни, національна гордість, почуття глибокої поваги і дружби до людей, незалежно від їх національності;

- визначено три рівні інтернаціональної вихованості підлітків, кожен з яких характеризується наявністю системних знань і наукових понять з проблем інтернаціоналізму; оволодінням націо-

нально-культурними цінностями та залученням до освоєння загальнолюдських цінностей; проявом інтернаціональних почуттів, переконань, поглядів та адекватними їм вчинками;

- визначено педагогічні умови, що сприяють підвищенню рівня інтернаціональної вихованості учнів сільських загальноосвітніх шкіл, головними з яких є: формування в учнів системи знань, переконань і відношень, що ґрунтуються на загальнолюдських цінностях і забезпечують їх утвердження в процесі життєдіяльності; гуманістичний підхід до особистості підлітка, ставлення до нього як до суб'єкта власного розвитку, вільного у виборі цінностей; широке використання в інтернаціональному вихованні національних і культурних традицій свого народу; діалектичне сприймання історії взаємовідносин націй, маючи на увазі єдність, цілісність, нерозривність сучасного світу.

О с о б и т и й в н е с о к : застосовано новий підхід у формуванні інтернаціоналістських якостей підлітків, який полягає в широкому використанні історичного, етнографічного, краєзнавчого, літературного та інших матеріалів, на основі яких було розроблено нові форми і методи інтернаціонального виховання учнів у позаурочний час у сільській загальноосвітній школі.

Т е о р е т и ч н а з н а ч и м і с т ь дослідження полягає в тому, що:

- інтернаціональне виховання учнів сільських загальноосвітніх шкіл розглянуто як цілісну систему організації життєдіяльності дітей і дорослих у сфері навчання, сільськогосподарської праці, в школі, сім'ї, на вулиці, у сфері дозвілля, міжособистісного спілкування, життєвих планів при органічному поєднанні елементів національного, патріотично-національного та загальноосвітнього;

- встановлено об'єктивні та суб'єктивні фактори, що визна-

чають формування інтернаціоналістських якостей особистості, а саме: об'єктивні - культура взаємовідносин соціального середовища, специфіка та умови життя та спілкування з оточуючими людьми; суб'єктивні - особливості національної свідомості та самосвідомості, уміння володіти своїм емоційним станом, стійкість інтернаціоналістських поглядів та почуттів;

- визначено етапи інтернаціонального виховання підлітків:

I - розуміння і засвоєння учнями знань з питань інтернаціоналізму та норм міжнародного спілкування; II - глибоке усвідомлення учнями, на основі позитивного емоційного відношення, мети суспільно значимої діяльності інтернаціонального характеру та розвиток у них пізнавальних інтересів до оточуючого світу; III - організація практичної діяльності школярів, що сприяє формуванню у них інтернаціоналістських почуттів, переконань, поглядів; вироблення моральних навичок і звичок повсякденної поведінки.

П р а к т и ч н а з н а ч и м і с т ь д о с л і д ж е н н я :

- розроблено і впроваджено методичні рекомендації для вчителів, вихователів груп подовженого дня з метою поетапної організації інтернаціонального виховання учнів у позаурочний час з урахуванням їх вікових особливостей і при тісному взаємозв'язку виховного впливу школи, сім'ї і громадськості;

- одержані в результаті дослідження дані можуть бути використані в масовій практиці роботи загальноосвітніх шкіл, на курсах підвищення кваліфікації вчителів-класоводів, для організації педагогічного навчання батьків.

Н а з а х и с т в и н о с я т ь с я т а к і п о л о ж е н н я :

- інтернаціональна вихованість підлітків як невід'ємна складова частина їх загальної культури передбачає наявність у них культури міжнародного спілкування, що включає національну са-

мосвідомість, інтернаціонально-патріотичні почуття і позитивний досвід спілкування;

- в інтернаціональному вихованні підлітків істотне значення відіграє урахування об'єктивних та суб'єктивних факторів. До об'єктивних факторів ми відносимо культуру взаємовідносин соціального середовища, специфіку та умови життя і спілкування з оточуючими людьми. До суб'єктивних факторів належать: особливості національної свідомості та самосвідомості, уміння володіти своїм емоційним станом, стійкість інтернаціоналістських поглядів та почуттів.

А пробація та впровадження здійснювалися шляхом виступів автора в пресі, а також виступів на Всесоюзних конференціях з проблем соціального виховання особистості /Запоріжжя, 1991 р./, з проблем індивідуального підходу до розвитку і виховання особистості /Суми, 1991 р./, на республіканських конференціях з проблем формування всебічно розвиненої особистості /Київ, 1990, 1991, 1992 рр./, на регіональній науково-практичній конференції з проблем екології, освіти і виховання /Переяслав-Хмельницький, Київської обл., 1990 р./, на регіональній науково-практичній конференції "Педагогічна спадщина Н.К.Крупської і перебудова народної освіти" /Переяслав-Хмельницький, Київської обл., 1989 р./, на республіканській науково-практичній конференції "Актуальні проблеми патріотичного та інтернаціонального виховання" /Глухів, Сумської обл., 1991 р./, звітних та наукових конференціях студентів і викладачів Переяслав-Хмельницького філіалу КДП ім. М.П.Драгоманова. Результати дослідження повідомлялися на семінарах та заняттях із слухачами ФШК на базі Переяслав-Хмельницького філіалу КДП ім. М.П.Драгоманова. Матеріали дослідження представлені у семи публікаціях.

Структура та об'єм дисертації. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури. Основний текст містить 127 друкваних сторінок, в ньому - 10 таблиць і 4 схеми. Список літератури охоплює 136 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтована актуальність проблеми, визначені об'єкт, предмет, мета, гіпотеза, завдання дослідження; характеризуються методи, етапи роботи; розкриваються вірогідність, наукова новизна, теоретична та практична значимість одержаних результатів; формулюються основні положення, що виносяться до захисту; розкрито апробацію і впровадження результатів дослідження.

В першому розділі "Педагогічні основи системи позаурочної роботи з учнями по інтернаціональному вихованню" висвітлюються основні теоретичні положення про гуманну суть інтернаціоналізму, єдність національних і загальнолюдських цінностей; аналізуються наукові дослідження філософів, педагогів, психологів, що стосуються цієї проблеми, з урахуванням складних і багатопланових процесів в утвердженні ідей національного відродження і державного суверенітету республік. Обгрунтовано основні фактори, що впливають на формування інтернаціоналістських якостей підлітків, які проживають у сільській місцевості.

Теоретичному обгрунтуванню проблеми сприяло вивчення історико-філософської літератури /Е.А.Баграмов, В.М.Гончаров, Ф.Я.Горюховський, І.П.Ільєсов, Л.В.Метелиця/, в яких розглядається взаємодія об'єктивних і суб'єктивних факторів в розвитку особистості, доводиться необхідність міжнародного спілкування.

В педагогічній науці значний досвід нагромаджений по визна-

ченню інтернаціональної вихованості учнів /І.Д.Зверєва, О.В.Кир"янов, Г.Д.Мараренко, М.І.Монахов/ які при деяких розходженнях в поглядах справедливо вважають, що мірилом вихованості школярів є їх поведінка, практичні дії і вчинки, відношення особистості до оточуючих людей.

Організація і управління інтернаціональним вихованням учнів, послідовність патріотичного та інтернаціонального виховання, співвідношення різноманітних форм, методів і прийомів досліджуються в працях вчених /В.С.Заслуження, О.В.Киричук, Б.С.Кобзар, В.Ф.Фарфоровський, З.К.Шнекендорф/.

Науковий аналіз теоретичних джерел, передового педагогічного досвіду і масової практики сільської школи дали змогу визначити педагогічні шляхи, які сприяють розв'язанню проблеми інтернаціонального виховання. Вони включають:

- ознайомлення учнів з досягненнями світової цивілізації з метою підвищення їх загального рівня розвитку;

- засвоєння психологічних знань, які допомагають зрозуміти суть і закономірності самопізнання, самооцінки, самовідношення і рефлексії;

- широке використання дійових форм міжособистісного і міжнаціонального спілкування підлітків, при яких вони можуть усвідомити смисл існування, самовизначитися щодо позитивних культурно-національних і загальнолюдських цінностей;

- збереження і розвиток народних традицій, участь у народних святах, фестивалях, заходах, які сприяють збереженню пам'яті про свій рід і народ;

- збагачення і розвиток етичного змісту власного життя та життя інших людей.

Аналіз одержаних в процесі нашого дослідження матеріалів по-

казав, що успіх в інтернаціональному вихованні досягається лише при урахуванні інтеграційних тенденцій, що відбуваються у світі і, разом з цим, зростання національної свідомості народів. Інтернаціональне виховання повинно спрямуватися на формування громадянських якостей особистості і мати конкретний характер.

В ході дослідження виявлено, що уява учнів середніх класів про інтернаціоналізм полягає, головним чином, в розумінні ними необхідності дружби і товариськості між людьми різних національностей, організації різноманітної їх спільної діяльності. При цьому важливо пам'ятати, що саме в підлітковому віці проходить усвідомлення своєї належності до відповідної етнічної спільності, проявляється інтерес до національної психології оточуючих людей. Стійкість і ступінь зрілості інтернаціональних почуттів досягаються лише тоді, коли знання учнів про інтернаціоналізм набувають форми особистих поглядів і виступають при цьому мотивами поведінки учнів.

З психологічної точки зору в основі виховання інтернаціоналізму лежить формування високої культури взаємовідносин людей /в тому числі і представників різних національностей/, що базується на прагненні до досягнення загальнолюдських цілей і утвердженні загальнолюдських цінностей. Прагнення підлітка зайняти певну соціальну позицію, утвердитися у відношеннях з дорослими знаходить відображення в різко підвищеній вимогливості оцінити самого себе в системі "я і моя участь в житті суспільства". Це місце підлітка в суспільстві визначається ступенем його участі або можливістю його участі в суспільно корисній діяльності. В розгорнутій суспільній діяльності найбільш оптимально задовольняються потреби підлітка в налагодженні нових взаємовідносин з дорослими, реалізація самостійності.

Тому залучення підлітка в спеціально організовану колективну

суспільно корисну діяльність створює необхідні умови для виховання інтернаціональних почуттів, так як формує суспільно цінні критерії оцінки особистості, орієнтує на ділові, соціально мотивовані форми спілкування.

Як показали наші дослідження, на всіх вікових стадіях домінує позитивне ставлення до дітей інших національностей. Однак при цьому спостерігається відмінність у ставленні підлітків до інтернаціонального спілкування в різних сферах їхньої життєдіяльності. Проживання в одному будинку чи то по сусідству з дітьми інших національностей для підлітків ніякого значення не має /для 80% дітей у віці 10-15 років "це однаково"/. Разом з тим, у сфері дружби, гри, опільних походів, екскурсій це питання стає досить актуальним.

Індиферентно ставляться до національності своїх друзів лише 50% молодших школярів, а в старшому підлітковому віці - лише 29%. При цьому характерно, що більшість дітей хоче дружити з дітьми інших національностей. Цей процент має тенденцію до зростання з п'ятого до восьмого класу / з 23% до 49% /. Показовою є загальна динаміка позитивного ставлення підлітків до дітей іншої національності. Так, якщо в 10-11 років дуже хочуть дружити з дітьми іншої національності 23% підлітків, то в 14 років - 37%. Поїхати на екскурсію, піти в похід з підлітками іншої національності в 10 років хоче 27-29% дітей, а в 13-14 років - близько 32% дітей.

Спеціальний аналіз, проведений з метою виявлення ставлення хлопчиків і дівчаток до дітей інших національностей, показав, що для дівчаток менш значущою є національність не тільки товаришки по навчанню, співучасниці ігор, походів, а й подруги. Для хлопчиків така обставина відіграє значно більшу роль, особливо, ко-

ли це стосується вибору приятеля.

Застосована нами проєктивна методика визначення уявлень учнів про смисл життя дала змогу виявити ступінь соціальної інтегрованості підлітків. Так, порівняння даних, одержаних за цієї методикою, з матеріалами опитування, які стосувалися розкриття ставлення підлітків до дітей інших національностей, показало зростання індивідуального ставлення підлітків до навчання: в 5-му класі - 54% дітей ставляться позитивно, в 6-му класі - 60%, в 7-му - 43%, а в 8-му - лише 39%.

Визначимо, що з віком у підлітків зростає бажання дружити з дітьми інших національностей. Розуміння того, що підліток сам керує своїм життям, збільшується з 8% /в 10-11 років/ до 42% /в 14 років/. Воно чітко корелюється з бажанням дружити з дітьми інших національностей, яке зростає з 23% /в 10-11 років/ до 49% /в 14 років/.

Отже, розвиток інтернаціоналістських якостей особистості залежить від залучення підлітка до суспільного життя та характеру його відношення до суспільно-значимої діяльності.

У другому розділі "Система позаурочної виховної роботи з учнями з інтернаціонального виховання" розкрито напрямки, форми і методи позакласної роботи з інтернаціонального виховання.

Різноманітність і багатогранність форм і методів позаурочної роботи з інтернаціонального виховання знаходять своє відображення в таких основних напрямках:

Освітньо-позакласна робота. Форми цієї діяльності спрямовані на глибоке і всебічне використання знань основ наук для інтернаціонального виховання учнів.

Суспільно-соціальна робота, що має на меті формування наукового світогляду, роз'яснення учням суті найважливіших політичних подій, залучення їх до суспільного життя.

Техніко-трудова робота спрямовується на вирішення завдань політехнічної освіти і трудового виховання, прилучення школярів до знань про вітчизняну і зарубіжну техніку.

Заняття різними видами мистецтва сприяють формуванню художнього смаку і розвитку творчих здібностей учнів, допомагають засвоєнню художніх цінностей свого народу та інших народів.

У ході нашого дослідження значну увагу було приділено методам інтернаціонального виховання. Основними ми вважаємо такі методи:

а/ передача учням збагаченого людського досвіду формування свідомості;

б/ формування особистого досвіду;

в/ перенесення особистого досвіду в нові життєві ситуації.

До допоміжних належать методи стимулювання, гальмування, самовиховання. В кожній з таких груп використовуються різноманітні прийоми заохочення, показання і "вибуху", "детонації". Кожен метод виховання стає інструментом, за допомогою якого учитель чи вихователь впливає на свідомість, почуття і поведінку учнів.

Виходячи із загальних положень, ми визначили такі форми позаурочної виховної діяльності:

- безпосередньо зв'язані з діяльністю учнів /експедиції, операції, марші/;

- участь у краєзнавчій роботі /екскурсії, походи, збір матеріалу про інтернаціональні зв'язки села, району;

- організація і проведення диспутів, конференцій і фестивалів;

- народна /дитяча/ дипломатія;

- спрямованість на естетичне виховання /конкурси плакатів, малюнків, пісень/;

- участь у роботі клубу інтернаціональної дружби.

Аналіз результатів дослідження показав, що однією із ефективних форм інтернаціонального виховання є КІД. Зміст діяльності клубів інтернаціональної дружби реалізується за такими основними напрямками:

Л ю д и н о з н а в с т в о, яке є серцевиною змісту діяльності клубу. На перший план висувається необхідність розкриття багатогранного внутрішнього світу людини, вироблення в школярів потреби в прояві чуйності, любові до людей, милосердя. Глибокі знання про людей різних національностей сприяють зміцненню інтернаціоналістських якостей учнів.

Н а р о д о з н а в с т в о. Вивчення, збереження і практичне продовження культурно-історичних традицій свого народу, народу держави, на території якої проживає людина, сприяє вихованню любові до батьків, пошани до старших, дбайливого ставлення до рідної природи.

Н а ц і о н а л ь н а і з а г а л ь н о л ю д с ь к а к у л ь т у р а. Засвоєння цілісної національної культури, усвідомлення її як частини загальнолюдської культури. Вивчаючи цілісну національну культуру, учні ознайомлюються з основами культур інших народів.

Р і д н а м о в а. Вона є не тільки скарбницею культурно-історичних досягнень народу, універсальним засобом пізнання дійсності, а й оригінальним національним способом мислення.

Національна самосвідомість. Тільки наявність національної самосвідомості свідчить про гармонійну єдність патріотичних і інтернаціоналістських якостей людини. Чим глибшою є національна самосвідомість, тим більшим є прагнення людини зміцнювати дружбу народів.

Дружба народів. Почуття дружби народів у кожного школяра формується на основі різнобічних знань про життя народів світу, їхніх прагнень, потреб та інтересів. Народна і дитяча дипломатія сприяє зближенню народів, поглиблює їхнє взаєморозуміння, збагачує соціальний досвід особистості.

На основі даних про реальну поведінку школярів ми визначили критерії інтернаціоналістської оформованості особистості підлітків. Об'єктивним її критерієм є відповідність переконань поведінки школярів принципам інтернаціоналізму, тобто відповідність свідомості і поведінки підлітків суспільним вимогам.

Критерії розвиненості в підлітків інтернаціональної вихованості, на наш погляд, такі:

- наявність системних знань і наукових понять з проблем інтернаціональної дружби;
  - оволодіння національно-культурними цінностями та залучення до освоєння загальнолюдських цінностей;
  - прояв інтернаціоналістських почуттів та адекватні їм вчинки.
- Аналіз результатів експериментальних досліджень дав змогу виділити три рівні інтернаціональної вихованості підлітків: високий, середній і низький.

До групи з високим рівнем інтернаціональної вихованості увійшли учні /44%/, що глибоко розуміють суть інтернаціональних відносин та перспективу національно-культурного розвитку; проявляють інтерес до оволодіння позитивним досвідом старшого покоління у

сфері міжнародного спілкування, взаємоповаги людей, любові до своєї Батьківщини, відповідального ставлення до навколишнього середовища, турботи про мирне майбутнє; вивчають національну культуру, мову, історію свого народу; в усіх ситуаціях керуються нормою приязного ставлення до представників будь-якої національності; у них стійке позитивне відношення до діяльності інтернаціонального характеру; постійне бажання брати участь в практичних заходах по зміцненню миру на Землі та встановленню цивілізованих гуманних відносин між людьми.

До групи з середнім рівнем інтернаціональної вихованості увійшли учні /37%, які в основному правильно розуміють суть інтернаціоналізму, але не повністю усвідомлюють його значення в житті кожної людини; вони залучаються до вивчення та збереження національної культури, мови, історії лише під керівництвом педагогів, чи то під впливом своїх друзів; мотиви їх нестійкі, у них відсутні позитивні емоційні компоненти виконання діяльності; простежується певна невідповідність між знаннями про інтернаціоналізм та реальними почуттями, поглядами і переконаннями.

Третю групу з слабким рівнем інтернаціональної вихованості /19% становлять підлітки, у яких спостерігається індіферентність до вивчення національних джерел, що збіднює уяву про оточуючий світ; у них нестійке ситуативне ставлення до інтернаціональних норм життя, мотиви їх діяльності мають індивідуалістичний характер; спостерігається пасивність до участі в роботі інтернаціональної спрямованості.

На основі теоретичного аналізу і узагальнення педагогічного досвіду ми визначили і експериментально перевірили педагогічні умови, які сприяють підвищенню якості інтернаціонального виховання. До цих умов ми відносимо:

- формування в учнів системи знань, переконань і відношень, що базуються на загальнолюдських цінностях і забезпечують їх утвердження в процесі життєдіяльності;

- гуманістичний підхід до особистості підлітка, ставлення до нього як до суб'єкта власного розвитку, вільного у виборі цінностей;

- широке використання в інтернаціональному вихованні національних і культурних традицій свого народу;

- діалектичне сприймання історії взаємовідносин націй, маючи на увазі єдність, цілісність, нерозривність сучасного світу.

Ці умови лягли в основу розробки формуючого експерименту. Результати інтернаціонального виховання в створених нами умовах представлені в таблиці I.

Таблиця I.

Порівняльна таблиця рівнів інтернаціональної вихованості підлітків до і після експерименту / % /.

Рівні інтернаціональної вихованості	Кількість підлітків	
	До експерименту	Після експерименту
Високий	28	44
Середній	34	37
Низький	38	19

Аналіз результатів проведеної виховної роботи по формуванню інтернаціоналістських якостей показав, що кількість дітей з високим рівнем інтернаціональної вихованості значно зросла: з 28 до 44% /173 учня/, з середнім - збільшилася на 30% /112 учнів/. У 19% учнів нам не вдалося сформувати правильну уяву про інтернаціоналізм, норми гуманних інтернаціональних відносин, виховати

почуття поваги і позитивного емоційного відношення до людей інших національностей. Аналізуючи причини низького рівня інтернаціональної вихованості підлітків, перш за все слід відзначити їх загальний низький рівень розвитку, убогість світогляду, обмеженість інтересів, відсутність уваги в цій області з боку батьків, недостатня індивідуальна педагогічна робота.

В ході педагогічного дослідження ми виявили невідповідність між розумінням суті інтернаціоналізму і проявом інтернаціоналістських якостей у життєвих ситуаціях. Так, на питання про те "Як Ви звичайно дієте, коли Ваші друзі недоброзичливо ставляться до дітей інших національностей?" з опитаних 825 підлітків 84% відповіли, що вважають за краще не втручатися в такі ситуації, якщо це може призвести до особистих неприємностей. Спостереження за реальною поведінкою цих дітей і матеріали, які дали бесіди з їхніми вчителями, вихователями, також свідчать про не досить оформовану у підлітків готовність втручатися в ситуації, коли порушуються гуманні інтернаціональні відносини.

Ми глибоко переконані, що неминущим у суспільному житті є культура, традиції, обряди, звичаї народу. Аналіз результатів дослідження показав, що останнім часом школярі підліткового віку з глибокою зацікавленістю ставляться до процесу національного відродження та міжнаціональних стосунків. В експериментальній програмі ми визначили основні показники наявності в учнів знань з історії та культури нації /див. табл. 2/.

Як видно із таблиці, учні експериментальних груп мають кращі знання з історії та культури націй, ніж учні контрольних груп. Дослідження показало, що учні добре знають традиції рідного села /72%/ та історію рідного краю /69%/. Ми виявили найнижчий рівень знань в учнів з мистецтв і ремесел народів світу /14%/.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика кількості учнів експериментальних та контрольних груп, що виявили знання з історії та культури націй /в % кількості учнів/

Знання	Кількість учнів / % /	
	Г р у п а	
	Експериментальна	Контрольна
1. Історії:		
а/ рідного краю;	69	52
б/ світу.	40	32
2. Традицій:		
а/ рідного села;	72	60
б/ найпоширеніших народних традицій світу.	38	20
3. Особливостей характеру:		
а/ національного ;	53	33
б/ інших народів.	27	15
4. Мистецтв та ремесел:		
а/ народних /національних;	36	21
б/ народів світу.	14	9

В ході дослідження спостерігається така закономірність: поглиблюючи знання історії та культури свого народу, учні краще пізнають і оточуючий їх світ, історію, традиції, особливості інших народів.

Таким чином, проведене нами дослідження підтверджує думку про те, що інтернаціональне виховання учнів передбачає органічне поєднання елементів національного, патріотично-національного та загальносвітового з метою формування в учнів інтернаціоналістських якостей.

Формування інтернаціоналістських почуттів підлітків цілеспрямовано здійснювалося в тісній взаємодії школи, сім'ї і громадськості. Бизначачи зміст досліджуваного аспекту, ми вивчили рівні

впливу батьків на своїх дітей. З цією метою використовувалася комплексність характеристик, властивих сім'ї. До них відносять: структура /повна, неповна, однодітна, багатодітна/; умови життєдіяльності /освітній рівень батьків, трудова зайнятість, професійний склад, бюджет/; культурний потенціал /наявність режиму дня, організація вільного часу/; внутрішньосімейні відносини /сімейний мікроклімат, характер взаємовідносин батьків, дітей та інших родичів, характер конфліктних ситуацій/; позиція батьків щодо загальнолюдських цінностей, виховання дітей, можливостей свого співробітництва зі школою.

Використовуючи ці характеристики і безпосереднє спостереження, індивідуальні і групові бесіди, ми виділили ряд груп батьків по відношенню до інтернаціонального виховання своїх дітей. Серед 490 досліджених батьків і матерів лише 30% застосовують у сімейній практиці знання з основ правового, морального, патріотичного, інтернаціонального виховання дітей. Батьки цієї групи, як правило, складають батьківський актив класу, школи.

Друга група батьків становила 56%. Представники цієї групи постійно відвідували лекторії з проблем виховання, проте самі не виявляли великої активності. У виборі виховних засобів діяли інтуїтивно, мали ускладнення стосовно їхнього правильного застосування.

До третьої групи /14%/ увійшли батьки, які мали низькі показники морального, патріотичного, інтернаціонального виховання. Свої обов'язки щодо дітей вони пов'язують, головним чином, з питаннями матеріального забезпечення, знімаючи з себе відповідальність за їхнє виховання.

Таким чином, педагогічні функції школи, сім'ї, громадськості з інтернаціонального виховання, як показує проведення нами аналізу,

багато в чому збігаються. Узгодженість виховних заєдань школи, сім'ї і громадськості, їхні єдність і педагогічне співробітництво значною мірою розширюють можливості інтернаціонального виховання учнів стосовно орієнтації на культурно-національні та загальнолюдські цінності.

У з а к л ю ч е н н і дисертації узагальнені основні результати дослідження та зроблені висновки :

1. Результати дослідження підтверджують, що інтернаціональне виховання сільських школярів є цілісна система організації життєдіяльності дітей і дорослих у сфері навчання, сільськогосподарської праці, в школі, сім'ї, на вулиці, у сфері дозвілля, міжособистісного спілкування, життєвих планів при органічному поєднанні елементів національного, патріотично-національного та загальносвітового з метою формування в учнів таких якостей як людяність, гідність, товариськість, любов до Вітчизни, національна гордість, почуття глибокої поваги і дружби до людей, незалежно від їх національності.

2. Результативність інтернаціонального виховання зростає, якщо виховні заходи діагностичного характеру визначаються рівнем інтернаціональної вихованості учнів, який характеризується наявністю в учнів системних знань і наукових понять з проблем інтернаціоналізму; оволодінням національно-культурними цінностями та залученням до освоєння загальнолюдських цінностей; проявом інтернаціоналістських почуттів, переконань, поглядів та адекватними їм вчинками.

3. В інтернаціональному вихованні підлітків істотне значення відіграє урахування об'єктивних і суб'єктивних факторів. До об'єктивних факторів ми відносимо культуру взаємовідносин соціального середовища, специфіку та умови життя і спілкування з оточуючими людьми. До суб'єктивних факторів належать: особливості національ-

ної свідомості та самосвідомості, уміння володіти своїм емоційним станом, стійкість інтернаціоналістських поглядів та почуттів.

4. Виходячи з урахування факторів, що впливають на хід інтернаціонального виховання сільських школярів, для його успішної реалізації необхідно створювати педагогічні умови, головними з яких є: формування в учнів системи знань, переконань і відношень, що базуються на загальнолюдських цінностях і забезпечують їх утвердження в процесі життєдіяльності; гуманістичний підхід до особистості підлітка, ставлення до нього як до суб'єкта власного розвитку, вільного у виборі цінностей; широке використання в інтернаціональному вихованні національних і культурних традицій свого народу; діалектичне сприймання історії взаємовідносин націй, маючи на увазі єдність, цілісність, нерозривність сучасного світу;

5. Дані експериментальної роботи підтверджують, що інтернаціональна вихованість підлітків формується при застосуванні різноманітних форм і методів інтернаціонального виховання з широким використанням історичного, етнографічного, краєзнавчого, літературного та інших матеріалів.

6. Інтернаціональне виховання необхідно здійснювати при узгодженості виховних дій школи, сім'ї і громадськості, їхній єдності і педагогічному співробітництву.

Наше дослідження не охоплює всіх сторін складної і багатогранної проблеми інтернаціонального виховання учнів. Заслужовує на увагу подальша розробка питань про індивідуальний підхід до підлітків при формуванні у них поваги до представників інших національностей, вивчення особливостей цієї роботи з урахуванням умов сімейного виховання і навколишнього середовища. Потрібні подальші розробки проблем виховання інтернаціоналістської спрямованості дітей, а також дослідження впливу суспільно значущих мотивів і досвіду інтернаціональної поведінки на формування особис-

тості підлітка.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Педагогічні основи інтернаціонального виховання учнів //Формування всебічно розвинутої особистості учнів в умовах перебудови: Методичні рекомендації. - Київ, 1989.-0,5 др.арк.
2. Н.К.Крупська про інтернаціональне виховання //Педагогічна спадщина Н.К.Крупської і перебудова народної освіти: Тези виступів і повідомлень регіональної науково-практичної конференції.- Переяслав-Хмельницький, 1989. - 0,3 др.арк.
3. Про єдність патріотичного та інтернаціонального виховання школярів //Формування всебічно розвинутої особистості учнів в системі позаурочної виховної роботи школи-інтернату: Методичні рекомендації. - Київ, 1990. - 0,5 др.арк.
4. Єдність екологічного та інтернаціонального виховання учнів в позаурочний час //Екологія: Проблеми освіти і виховання:Тези виступів регіональної науково-практичної конференції. - Переяслав-Хмельницький, 1990. - 0,3 др. арк.
5. Педагогічні умови виховання інтернаціональних переконань учнів //Соціально-педагогічні проблеми виховання дітей і учнівської молоді: Тези виступів Всесоюзної науково-методичної конференції. - Запоріжжя, 1991. - 0,5 др. арк.
6. Використання українських народних традицій і обрядів в інтернаціональному вихованні підлітків //Актуальні проблеми патріотичного та інтернаціонального виховання: Тези виступів і повідомлень міжвузівської науково-практичної конференції. - Глухівський пед. інс-т, 1991. - 0,2 др. арк.
7. Індивідуальний підхід в інтернаціональному вихованні школярів //Діагностичні методики як основа індивідуального підходу до розвитку і виховання особистості: Тези виступів Всесоюзної науково-методичної конференції. - Суми, 1991. - 0,3 др. арк.

Підписано до друку 7.06.1993р.Об.1,2.Формат.60x84 1/16.

Друк офсетний.Тир.100.Зем.230.Безплатно.
БДБ КПІ ім.Драгоманова, Київ, Пирогова, 9.

463756

№ 28.113
AB 28.113